

DE SPORTPALASTREDE 1943

PETER LONGERICH

DE
SPORTPALAST-
REDE 1943

GOEBBELS EN DE 'TOTALE OORLOG'

Vertaald door Huub Stegeman

Ontwerp omslag

Bart van den Tooren

Binnenwerk

Zeno Carpentier Alting

ISBN 9789464563573

e-ISBN 9789464563580

NUR 680

© 2024 Peter Longrich, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers,
Zutphen

© 2024 Vertaling: Huub Stegeman, p/a Uitgeversmaatschappij
Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevens-
bestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze,
hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen
of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

INHOUD

Inleiding 7

1. Voorgeschiedenis: van de overwinningstemming
van de zomer van 1942 tot de wintercrisis

van 1942-1943 13

2. Goebbels' rede over 'totale oorlog'

– tekst en commentaar 75

3. Na de rede 153

Noten 197

Dankwoord 214

Lijst van gebruikte archieven 215

Bibliografie 216

Index van personen 222

INLEIDING

De rede van de minister van Propaganda Joseph Goebbels op 18 februari 1943 in het Berlijnse Sportpalast wordt algemeen beschouwd als een van de meest huiveringwekkende maar ook meest effectieve retorische optredens van de twintigste eeuw, een bijzonder doortrapt voorbeeld van nazipropaganda. Het zou een ‘retorisch meesterwerk’, een geslaagde ‘coup’ zijn en de ‘totale oorlog’ had het bestaan van het Derde Rijk met vele maanden verlengd, aldus een commentaar uit 2013 in *Die Welt*, een kenmerkende inschatting van het propagandawerk. Rafael Seligmann noemde de rede ‘waarschijnlijk de meest indrukwekkende politieke suggestieshow in de wereldgeschiedenis’, waarna er een ‘psychologische schok door Duitsland ging die aanzienlijke materiële en politieke gevolgen had.’¹ Steeds weer gebruiken documentaires over het ‘Derde Rijk’ de historische journaalbeelden met de beruchte vraag over de ‘totale oorlog’ en de daarop-

volgende oorverdovende goedkeuring van een kennelijk uitzinnig publiek. Nogal wat tekstboeken nemen de tien vragen waarin de rede culmineerde over. Dat maakt dat een analyse van de inhoud en de retorische technieken van de passages op zijn plaats is.²

Drie aspecten in het bijzonder zijn waarschijnlijk verantwoordelijk voor het feit dat de gebeurtenis in het Sportpalast zelfs na tachtig jaar nog zo sterk aanwezig is in het collectieve geheugen.

Ten eerste wordt ze beschouwd als een schoolvoorbeeld van nationaalsocialistische propaganda: een perfect geënceneerde massabijeenkomst op een zeer symbolische locatie, die over de hele wereld werd verspreid en veel aandacht kreeg in de pers, op de radio en in het bioscoopjournaal.

Ten tweede wordt de rede vaak aangehaald als een doortrapt meesterwerk van de hoofdpropagandist van de nazi's, Joseph Goebbels, dat zijn werkwijze op een bijzonder drastische manier kenmerkt: dit voorbeeld in het bijzonder laat zien hoe de zeer intelligente, ijsskoude en grenzeloos fanatieke demagoog met welhaast duivelse vaardigheid alle registers opentrok. De rede lijkt zo de meest extreme uiting van de al bijna spreekwoordelijke 'Goebbels-propaganda', nog steeds een synoniem voor een schaamteloos verzonnen en zeer gevaarlijk web van leugens en bedrog: de beschuldiging dat men de waarheid zou verdraaien 'zoals Goebbels dat deed' is tot op de dag van vandaag, en niet alleen in Duitsland, een serieus, bij wijze van spreken ultiem, wapen in het arsenaal van de politieke polemiek.

Ten derde wordt de rede algemeen beschouwd als een schoolvoorbeeld van ‘massasuggestie’, van de bijna grenzeloze manipuleerbaarheid en het gemak waarmee een publiek kan worden misleid wanneer het hulpeloos is overgeleverd aan een spervuur van propaganda. Een brullende menigte eist de ‘totale’ oorlog, wil hem ‘nog totaler’ en volgt gewillig de spreker die verklaart dat ‘de allertotaalste’ vandaag ‘net totaal genoeg’ is. De fanatieke massa lijkt klaar om zichzelf over de rand van de afgrond te storten als spreekwoordelijke lemmingen. In die zin wekt de gebeurtenis van 18 februari 1943 vandaag de dag nog steeds een bijzondere fascinatie, omdat ze toch met name de stelling lijkt te bevestigen dat de Duitse bevolking in die tijd vrijwel willoos was overgeleverd aan de manipulatie van het propaganda-apparaat – de ‘verleidingstheorie’ die zogenaamd een plausibele verklaring zou geven voor het feit dat Duitsers het regime steunden ondanks alle gruweldaden en misdaden. De gebeurtenis lijkt daardoor een uitstekend historisch voorbeeld van de opvatting dat wie in de moderne wereld de totale controle over de media heeft, ook naar believen het denken van de grote meerderheid kan sturen.

Met de formule van de ‘totale oorlog’, die zo centraal stond tijdens die bijeenkomst in het Sportpalast, maakte Goebbels gebruik van een concept dat in de tweede helft van de jaren dertig in Duitsland werd gezien als de sleutel tot toekomstig succes in de oorlog. De term werd vooral gepropageerd door het destijds zeer gewaardeerde gelijknamige boek uit 1935 van de voormalige kwartiermeester-generaal van de Tweede Wereldoorlog,

Erich Ludendorff. Er zouden talloze andere publicaties volgen die de formulering tot een veelgebruikte slogan maakten.³ Ludendorff combineerde in zijn werk met name twee gedachtegangen: enerzijds waren veel auteurs in hun evaluatie van de ervaringen van de Eerste Wereldoorlog al in de jaren twintig tot de conclusie gekomen dat een 'toekomstige oorlog' alleen succesvol gevoerd kon worden als alle aspecten van het leven consequent ondergeschikt werden gemaakt aan de eisen van die oorlog. Dit betekende in het bijzonder de omschakeling van alle productie naar een effectieve oorlogseconomie, de volledige controle over de inzet van arbeidskrachten, het voeren van een interne en externe propaganda-oorlog en het tot stand brengen van een absoluut hecht 'thuisfront'. Idealiter zouden deze doelen bereikt kunnen worden door een radicale transformatie van staat en maatschappij tot een *Wehrgemeinschaft* (gemilitariseerde samenleving) en benodigde intensieve vorming, al in vreedestijd.⁴

Ludendorff zelf, die deze overwegingen ter harte nam, was nu van mening dat de 'bevoorradingskwestie van volk en leger' zeker kon worden opgelost met 'mechanisch-organisatorische maatregelen [...]'.⁵ Het werkelijke, grootste probleem van de totale oorlog was echter de totstandbrenging van de 'zielseenheid' van het volk, natuurlijk op basis van het gemeenschappelijke 'raciale erfgoed', en de vestiging van een sterk binnenlands leiderschap door een 'veldheer', die de politiek al in vreedestijd in dienst moest stellen van de oorlogvoering.⁶ Dit gaf Ludendorffs term 'totale oorlog' een sterk irrationele

dimensie in de traditie van het *völkische* (nationalistische) denken: die werd geassocieerd met een gigantische krachtsinspanning vanuit het diepst van het volk, een nationale opstand in het volste vertrouwen in de buitengewone capaciteiten van een door het lot gekozen leider.

De essentiële elementen van het aldus beladen concept zijn terug te vinden in Goebbels' rede: naast de concrete organisatorische maatregelen voor de volledige inschakeling van economie en samenleving voor de toekomstige oorlog, zijn dat vooral de oproep tot eenheid en gezamenlijkheid van het volk en de bezwering tot onvoorwaardelijke trouw aan de 'Führer', vermengd, zoals eerder al bij Ludendorff, met een haatdragende polemiek tegen de vermeende vijanden van de eenheid van het volk en de leiding: de Joden. In zijn rede viel Goebbels dus niet terug op een volledig uitgewerkt concept, maar op een veelgebruikte en al even vage als gelaagde term die zowel een organisatorisch-technische als een völkisch-irrationele dimensie bevatte.

Alles bij elkaar genomen hebben de gebeurtenis, de organisatoren, het buitengewone effect dat een en ander zou hebben en het belangrijkste concept dat werd uitgedragen stuk voor stuk een aanzienlijk potentieel vermogen tot mythevorming. Historisch onderzoek⁷ heeft daarentegen al enige tijd geleden de achtergrond en omstandigheden van deze gebeurtenis gedemythologiseerd en in de context geplaatst van een interne machtsstrijd binnen het nazibewind, dat in februari 1943 in zijn grootste crisis tot dan toe verkeerde. Juist hierover zal het in dit boek voornamelijk gaan: de politieke voorgeschiede-

nis en gevolgen van de rede. Ze zullen elk in een eigen hoofdstuk toegespitst worden gepresenteerd. Deze twee hoofdstukken vormen de omlijsting van het hoofdstuk dat de eigenlijke tekst van de rede bevat en deze ontsluit door middel van een gedetailleerd commentaar.